

6.1.4

INTERRELACIÓ ENTRE ELS NOUS USOS DE LES MASIES EN ENTORNS AGRARIS

MONTSERRAT LLIGADAS I SORRIBAS

Tècnica de Política Territorial d'Unió de Pagesos de Catalunya

mlligadas@uniopagesos.cat

Resum.

Al llarg del segle xx les masies han perdut el paper que tenien de ser el centre de la producció de les explotacions agràries. La masia ha passat per èpoques d'abandonament. Però amb el temps s'ha anat passant de la producció primària com a centre de l'activitat econòmica al món rural cap a activitats terciàries molt relacionades amb el turisme. La legislació, pel que fa a turisme rural, fa la distinció entre els allotjaments rurals en què les persones que el regenten han de tenir obligatòriament rendes d'activitats agràries i els allotjaments que no han de complir aquest requisit. El primer cas és l'anomenat *agroturisme*. Aquesta modalitat no és, però, la més implantada en el món rural.

A partir d'aquest punt es planteja quina és la conseqüència que les activitats que es duen a terme a les masies no tinguin res a veure amb les activitats de l'entorn agrari on es troben ubicades.

Si es produeix un allunyament en aquest sentit, l'espai obert deixa de tenir valor productiu per passar a tenir un valor paisatgístic, i la conseqüència més evident i palpable d'això es troba en la regulació urbanística del sòl no urbanitzable. La nova legislació territorial i urbanística hauria de tenir en compte aquesta realitat i evitar que s'oblidi el valor productiu dels espais oberts.

Paraules clau:

masia, usos, agroturisme, turisme rural, espai agrari, activitat agrària.

Resumen

A lo largo del siglo xx las masías han perdido el papel que tenían de ser el centro de la producción de las explotaciones agrarias. La masía ha pasado por épocas de abandono. Pero con el tiempo se ha ido pasando de la producción primaria como centro de la actividad económica en el mundo rural hacia actividades terciarias muy relacionadas con el turismo. La legislación en materia de turismo rural hace la distinción entre aquellos alojamientos rurales donde las personas que lo regentan deben tener obligatoriamente rendas de actividades agrarias y aquellos alojamientos que no tienen que cumplir este requisito. El primer caso es el

llamado Agroturismo. Esta modalidad no es, sin embargo, la de mayor implantación en el mundo rural.

A partir de este punto se plantea cuál es la consecuencia de que las actividades que se desarrollan en las casas no tengan nada que ver con las actividades del entorno agrario en el que se encuentran ubicadas. Si se produce un alejamiento en este sentido, el espacio abierto deja de tener valor productivo para pasar a tener un valor paisajístico, y la consecuencia más evidente y palpable de ello se encuentra en la regulación urbanística del suelo no urbanizable. La nueva legislación territorial y urbanística debería tener en cuenta esta realidad y evitar que se olvide el valor productivo de los espacios abiertos.

Palabras clave:

masía, usos, agroturismo, turismo rural, espacio agrario, actividad agraria

Abstract

Throughout the twentieth century, farmhouses have lost the role they usually had as the center of the production farms. The house maintenance declined, and periods of neglect had become. Nowadays, they have passed from primary production, as a center of economic activity in rural areas, to tertiary activities closely related to tourism. The law makes a distinction between rural tourism, lodgings where those people who run the place should have a mandatory income from agricultural activities, and those accommodations that have not met this requirement. The first case is called agro-tourism. This kind of tourism is, however, less implemented in rural areas.

According to that, consequences and results of activities, carried on in housefarms but with nothing to do with agricultural practices are evaluated.

If there is a lack of relationship between activities in farmhouses and agricultural and environmental activities, the open space areas lose their productive value to take a landscape value, and the most obvious consequence of that is on the regulation of urban undeveloped land. The new legislation and spatial planning should take into account this reality, and avoid to forget the agrarian value of open space areas.

Keywords:

farmhouse, uses, agro tourism, rural, agricultural area, farming.

1. Introducció

Els historiadors situen l'origen de la masia al segle x. Ja les primeres edificacions es relacionen amb l'explotació de les terres que l'envolten. Al llarg de la seva evolució a través

dels segles es manté més o menys la mateixa estructura. L'edificació principal està envoltada de conreus de cereals, vinya o olivera i de boscos. Més a prop de la masia se situa l'horta per a l'autoconsum, el bestiar, i ja en les edificacions annexes o properes a l'habitatge principal, se situen les instal·lacions per a una primera transformació de la producció agrària (celler, molí, etc.).

Des del segle x fins avui els masos o masies han passat per diversos estadis, tant pel que fa a qui en té la propietat, com en l'organització social de les persones que hi habiten. Però sempre s'ha mantingut una característica comuna: els masos donen servei a les explotacions agràries que els envolten, amb les diverses orientacions productives de cada territori. Les característiques de les masies estan també lligades a la transmissió generacional del patrimoni (Esteve, 2010).

La màxima esplendor d'aquestes edificacions s'esdevé durant el segle xix. Segons el treball "Masos, masies i cases de pagès a la Catalunya de 1860: una anàlisi espacial" basat en el Nomenclàtor del cens de població (ESTEVE PALÓS, Albert; VALLS FIGOLS, Miquel. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 69, 2010, p. 97-112), els municipis amb més densitat de masies són els situats a la Catalunya central, al litoral de la meitat nord i alguns grups petits de municipis de les Terres de l'Ebre.

A principis del segle xx, i per diversos factors, s'inicia el declivi de les explotacions agràries i amb ell l'abandonament de les masies com a centre de la producció agropecuària.

Durant el segle xx, moltes masies que són considerades patrimoni arquitectònic es deterioren i algunes arriben a convertir-se en ruïnes. El creixement urbà fa que algunes edificacions quedin integrades en teixits urbans.

A banda del ja esmentat abandonament de les activitats agràries i del creixement urbà, s'hi suma també una millora en els mitjans de locomoció i transport, que fa que sigui més fàcil desplaçar-se des dels nuclis de població fins als centres de producció agrícola i, per tant, posseir l'habitatge en la mateixa explotació de forma aïllada deixa de tenir interès.

2. Canvi en els usos de les masies

La pèrdua de pes de l'activitat agrària a les zones rurals s'inicia a finals del segle xix. El període d'industrialització de Catalunya comporta canvis en l'estructura territorial. I, per tant, la pèrdua en l'ocupació de la població rural en el sector agrari ha estat una constant que, conjuntament amb l'augment de la productivitat en les explotacions agràries, ha fet que els actius ocupats com a caps d'explotació no arribin al 3% de l'ocupació total i que la necessitat de mà d'obra sigui també molt reduïda.

Durant el segle xx, a les zones rurals, la població que s'hi ha mantingut ha fet una transició pel que fa a l'evolució

de la pèrdua de pes de l'activitat agrària a les zones rurals. Aquesta transició se centra en la pèrdua de l'ocupació agrària per anar cap a l'augment significatiu de les activitats relacionades amb els serveis. Dins de l'activitat de serveis, una de les més importants i que ha crescut de manera exponencial en els darrers anys en les zones rurals, és el turisme (Aldomà et al., 2009)

Aquest turisme està relacionat molt directament amb el patrimoni arquitectònic rural, amb la natura i amb les activitats primàries. És aquest un dels factors clau en l'anàlisi que es porta a terme en la present comunicació, ja que una de les principals motivacions de recuperació de les masies, ja siguin masies en desús durant molt de temps, o masies a les quals es dona un canvi d'ús, ha estat la dedicació al turisme rural.

3. Els usos de les masies i la legislació urbanística

La Llei d'urbanisme 2/2002, de 14 de març, preveia la possibilitat de reconstruir i rehabilitar masies "en vistes a destinar-les a habitatge familiar, a un establiment hotelier amb l'exclusió de la modalitat d'hotel apartament, a un establiment de turisme rural o a activitats d'educació en el lleure" (article 47.3). Aquesta llei establia la necessitat que "el planejament urbanístic general o especial identificués en un catàleg específic les masies i les cases rurals susceptibles de reconstrucció o rehabilitació i justificar les raons que en determinen la preservació i la recuperació" (article 50.2).

La llei no definia amb exactitud com havia de ser aquest catàleg. Per aquest motiu, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques, junt amb l'Associació Catalana de Municipis, l'any 2009 (set anys després que s'aprovés el primer text de la llei i quan ja havia tingut modificacions), van elaborar un document que dona les directrius de contingut del Catàleg de masies i cases rurals. La introducció d'aquest document diu que "la preservació del sòl no urbanitzable i els seus valors és un dels trets més rellevants de la regulació urbanística de Catalunya".

Tal com indica el document de directrius, el Catàleg de masies és un document normatiu que conté fitxes, en què es determinen les característiques de les masies i els mecanismes d'intervenció en aquestes edificacions. Deixant de banda les consideracions arquitectòniques, ens centrem en el que interessa en aquest document: els catàlegs determinen per a cada edificació la legalitat de la implantació, l'ús, el nombre d'habitatges, els serveis i els accessos, entre d'altres. Normativament, el catàleg es pot tramitar conjuntament amb el POUM (Pla d'Ordenació Urbanística Municipal); per tant, té caràcter de planejament general, o bé es pot tramitar de manera independent com a pla especial, que té la consideració de planejament derivat.

En la següent taula I es presenten les dades del Departament de Territori i Sostenibilitat sobre l'estat de tramitació en què es troben els catàlegs de masies a Catalunya.

Taula I. Estat de tramitació dels catàlegs de masies

SITUACIÓ DE LA TRAMITACIÓ	NOMBRE DE MUNICIPIS
Pla especial urbanístic de catàleg de masies i cases rurals aprovat	166
Pla especial urbanístic de catàleg de masies i cases rurals encara no aprovat	150
POUM encara no aprovat sense informació de si incorpora catàleg de masies i cases rurals	98
POUM encara no aprovat que incorpora catàleg de masies i cases rurals	42
POUM en tràmit, encara no aprovat, sense informació de si incorpora o no catàleg de masies i cases rurals	65
Font: Dades del DTS. Any 2014	

Les dades reflecteixen que encara hi ha un gran nombre de municipis que no han elaborat el catàleg. Hi ha un decalatge important entre la legislació i l'activitat sobre el territori. Els municipis que no tenen catàleg de masies, però tenen projectes, han de tramitar-lo mitjançant un pla especial, tal com estableix el Reglament de la Llei d'urbanisme.

Pel que fa als projectes per a la rehabilitació de masies, la següent figura 1 s'elabora amb les dades facilitades pel Departament de Territori i Sostenibilitat.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Departament de Territori i Sostenibilitat.

Les dades reflecteixen que el 2013 hi va haver un lleuger descens en el nombre de projectes de rehabilitació de masies. D'altra banda, on hi ha un nombre més elevat de sol·licituds de permisos és en el cas de reforma o ampliació. Cal tenir en compte, però, que les dades no especifiquen en aquests casos a quin ús es dedica la masia. Aquest és el mateix exemple que la sol·licitud de permisos d'elements auxiliars a l'habitatge.

4. Interacció dels usos turístics en masies en entorns agraris

Tal com hem apuntat en apartats anteriors, el turisme rural ha estat una de les activitats que més ha evolucionat en els entorns rurals, a mesura que ha anat reculant l'activitat primària. Les masies són una estructura idònia per acollir activitats relacionades amb el turisme. Restauració, pernoctació, cases de colònies, benestar integral, hotels

rurals, són algunes de les activitats que han anat proliferant en les darreres dècades, acollides per masies amb el plus de patrimoni arquitectònic que les acompanya.

Hi ha una part important d'aquesta activitat turística que es relaciona amb l'activitat agrària. L'agroturisme pretén que el visitant, a més de gaudir d'uns dies en un entorn rural, es barregi en les activitats agràries que porta a terme el seu hostatjant. Aquesta modalitat és una manera d'acostar la població urbana al territori rural, i promocionar, a través del coneixement, els productes locals.

La política de desenvolupament rural de la Unió Europea ha apostat històricament pel creixement de l'activitat econòmica del turisme rural com un dels seus eixos. En el Pla de Desenvolupament Rural del període 2007-2013 es van articular mesures per diversificar l'activitat agrària per tal de fomentar i consolidar la creació de llocs de treball, i d'incrementar les rendes de la pagesia per mantenir l'activitat sobre el territori: agroturisme, activitats d'oci, artesanía manual no alimentària, energies renovables. Les exigències per poder rebre recursos per a aquestes mesures eren les de ser agricultor professional o rebre el 25% de la seva renda de l'explotació agrària.

Però també l'ajut econòmic per dur a terme activitats turístiques sense estar lligades amb les activitats agràries, ha estat un eix de desenvolupament per mitjà dels programes Leader, entre d'altres.

La legislació pel que fa a turisme (Decret 159/2012, de 20 de novembre, d'establiments d'allotjament turístic i d'habitatges d'ús turístic) regula els establiments turístics situats en el medi rural de la següent manera:

Establiments de turisme rural:

Aquests establiments estan situats en el medi rural, dins de nuclis de població de menys de 2.000 habitants o bé aïllats (fora de nucli), integrats en edificacions preexistents anteriors a 1950, respecten la tipologia arquitectònica de la zona i compleixen amb l'exigència de tranquil·litat i integració en el paisatge, en els termes i les condicions que prevegi a aquest efecte l'ordenació urbanística.

Els establiments de turisme rural es classifiquen en els dos grups següents:

a) Cases de pagès. o establiments d'agroturisme
són aquells en els quals la persona titular, pagès o pagesa professional, obté rendes d'activitats agràries, ramaderes o forestals, d'acord amb els criteris normatius del departament competent en matèria d'agricultura, ramaderia i explotacions forestals, i on les persones usuàries poden conèixer les tasques i activitats pròpies de l'explotació agrària a la qual estan vinculades.

Si la titular és una persona jurídica un dels socis o una de les sòcies ha de complir els requisits que preveuen l'apar-

tat anterior i l'article següent, i prestar personalment el servei d'atenció a les persones usuàries.

Modalitats de cases de pagès

1. Les cases de pagès es classifiquen en les modalitats següents:

a. Masia. És aquell habitatge unifamiliar fora de nucli, situat en el si d'una explotació agrícola, ramadera o forestal, que comparteix el pagès o pagesa amb les persones usuàries turístiques i on es presta el servei d'allotjament en règim d'habitacions i, com a mínim, d'esmorzar.

b. Masoveria. És aquell habitatge unifamiliar, fora de nucli de població i ubicat a la mateixa explotació. Es presta el servei d'allotjament en règim de casa sencera.

b) Allotjaments rurals. Els allotjaments rurals són aquells establiments en què la persona titular no està obligada a obtenir rendes d'activitats agràries, ramaderes o forestals, però ha de residir efectivament o bé a la mateixa comarca, als municipis limítrofs de la comarca, o bé a l'habitatge, depenent de la modalitat. Si la titular és una persona jurídica, un dels socis o una de les sòcies ha de complir els requisits previstos en l'article següent i prestar personalment el servei d'atenció a les persones usuàries.

Modalitats d'allotjaments rurals

1. Els allotjaments rurals es classifiquen en les modalitats següents:

a. Masia. És aquell habitatge unifamiliar fora de nucli que comparteix la persona titular amb les persones usuàries turístiques i on es presta el servei d'allotjament en règim d'habitacions i, com a mínim, d'esmorzar.

b. Masoveria. És aquell habitatge unifamiliar, fora de nucli de població, que es lloga en règim de casa sencera.

Atenent a aquestes definicions, hem elaborat la següent taula II, amb dades de l'any 2013, segons consten al web de la Generalitat de Catalunya.

Taula II. OFERTA D'ESTABLIMENTS DE TURISME RURAL			
	Nombre de masies	Nombre de masoveries	Total
Cases de pagès o establiments d'agroturisme	125	164	289
Allotjaments rurals	99	350	449

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de

<<http://aplicacionsemo.gencat.cat/omet/AppJava/llistatTurisme.jsp?pst=3&lq=>>

Segons les dades que consten en aquesta base, el nombre d'establiments situats en masies (que es viu amb els titulars de les explotacions) o masoveries (cases independents) en la modalitat d'establiments d'agroturisme és inferior al nombre d'allotjaments rurals en qualsevol d'aquestes dues modalitats. És a dir, segons aquestes dades, a Catalunya existeixen més establiments turístics situats en masies o masoveries que no tenen res a veure amb l'explotació de les terres, que no pas establiments que hi estan relacionats.

Aquesta constatació no ha de significar necessàriament que les terres que envolten els 449 allotjaments rurals estiguin abandonades. Poden ben bé continuar conreades per altres persones, però aquests són casos clars en què convé analitzar quina és la relació dels hostes d'aquests establiments amb les explotacions agràries veïnes.

Quina és la conseqüència que l'activitat que es du a terme a la masia no tingui res a veure amb l'explotació de les terres que l'envolten?

Com ja hem dit, l'origen de la masia és servir com a centre de producció i d'habitatge de les explotacions agràries. L'estructura territorial d'una part del territori agrícola català és compon d'un conjunt d'edificacions més o menys compactes, envoltades d'una superfície de conreu i una superfície forestal. Això va ser un conjunt indestriable durant segles.

Al llarg del segle xx, hem vist com s'ha dut a terme el procés d'abandonament de les masies i de l'activitat agrària associada. El que ha passat un cop s'ha produït aquest fet pot ser molt heterogeni. Des d'únicament la desconnexió de la masia, però continuant el cultiu de les terres, fins a l'abandonament total de la masia i de la terra associada.

Què passa quan es destrueix una cosa de l'altra? Evidentment la casuística és també molt diversa i heterogènia. L'explotació de les terres es pot posar en arrendament i, per tant, pot servir per crear noves explotacions, o ampliar explotacions existents. Aquest cas és, evidentment, des del punt de vista del sector agrari i de l'equilibri del territori, l'ídoni. Però també pot succeir que les terres formin part de la nova activitat i siguin abandonades per al conreu. De mica en mica es produeix una transformació basant-se en noves instal·lacions que donen servei a l'edificació habitual o la complementen. En aquest cas existeix una transformació de l'ús, no tan sols de la masia si no del sòl agrícola. Per exemple, es pot complementar el servei d'allotjament amb una activitat d'hípica. O bé amb una activitat de nuclis zoològics amb varietat d'animals de granja que serveix per

donar a conèixer al visitant l'antiga dedicació de la masia. Es pot ampliar el servei d'allotjament al de restauració, independent de l'allotjament. També d'altres activitats relacionades amb la natura.

A mesura que es porta a terme aquest fenomen es va produint un allunyament de les activitats del seu entorn. El sòl agrari que envolta la masia deixa de tenir un valor productiu per passar a tenir un valor paisatgístic.

La conseqüència d'aquest canvi de visió dels espais oberts pot ser molt palpable des del punt de vista normatiu. En els darrers anys hi ha hagut un treball força intens pel que fa a noves redaccions de planejament territorial i municipal. En municipis rurals, tots els experts coincideixen que la normativa urbanística del sòl no urbanitzable és poc adequada. Però sovint la seva visió difereix de la que té el sector agrari.

Revisant planejament urbanístic, s'han detectat normes encaminades a potenciar aquest ús de l'espai rural, natural i agrari amb finalitats turístiques, deixant de banda la producció agrícola i ramadera. Així, doncs, hem vist planejament que establia el sòl no urbanitzable com a "gaudi col·lectiu" i, en conseqüència, la normativa que s'hi imposava arribava a tocar frontalment amb normativa sectorial.

El sector ramader és un dels que més s'ha vist afectat amb aquest canvi de consideració. Les implicacions mediambientals, les edificacions i infraestructures que porten associades les activitats ramaderes, han fet que les regulacions urbanístics siguin restrictives. Alguns municipis han optat per prohibir la nova implantació d'activitats ramaderes, o bé en restringeixen enormement la dimensió.

El canvi d'orientació de la regulació del sòl no urbanitzable és el més palpable i, probablement, el que té una incidència més duradora sobre el territori, ja que un cop una normativa està aprovada, canviar-la requereix un procediment llarg i feixuc. Ara bé, hi ha altres conseqüències d'aquesta desconexió entre l'ús de la masia i l'explotació de les terres que l'envolten. Algunes conseqüències s'han presentat moltes vegades com a anècdotes (els esquellots de les vaques, les olors de l'aplicació de l'adob orgànic, el soroll de la maquinària, etc.). Més enllà de l'anècdota estricta, és cert que es produeixen confluències d'interessos contraposats, entre l'activitat agro-ramadera i l'activitat turística. Aquest xoc ha arribat fins a l'última modificació de la Llei d'urbanisme.

En aquesta modificació s'amplien els usos permesos a les masies. Es permeten, a més dels ja recollits en les anteriors versions de la llei (restauració, equipaments, serveis comunitaris, turisme rural), els usos artesanals i artístics. Ara bé, la llei introdueix una frase que diu que els usos han de ser compatibles amb les activitats agràries implantades en l'entorn immediat.

El que és una novetat en aquesta frase és el fet que abans d'implantar un ús en una masia cal fer una valoració

de l'activitat agrària que l'envolta i visualitzar-la (si hi ha granges, les seves orientacions tecnoproductives) i, en el fons, el que se'n pot deduir, o el que vol deduir des del sector agrari és que qualsevol nova activitat en l'entorn rural ha de respectar l'activitat agrària que s'hi du a terme.

Cal afegir, però, que ara ja no parlem només que les masies poden acollir activitats turístiques que, poc o molt, necessiten de l'espai rural perquè tinguin sentit tal com estan definides actualment. Els nous usos que poden acollir les masies i que, de fet, ja trobem implantats en alguns indrets, són els artístics o artesanals. Per exemple, un estudi de gravació, un centre de creació artística entre d'altres. En aquest cas es tracta d'activitats que tenen lloc a la masia i que l'única relació que necessiten del seu entorn és la tranquil·litat i l'aïllament que ofereix l'espai rural.

L'acceptació d'aquestes noves activitats en les masies té com a objectiu clar preservar el patrimoni i l'arquitectura. També té efectes positius pel que fa al poblament del territori. Ara bé, la contrapartida és la desconexió amb l'espai productiu de l'entorn. Més enllà d'aprofitar els espais interiors de les masies, aquestes activitats no necessiten cap espai exterior per dur-les a terme. Certament, el xoc d'interessos contraposats pot ser menor que en el cas del turisme, però, per contra, l'espai productiu exterior no aporta res extra. Per tant, la seva valoració com a tal, deixa de tenir sentit.

5. Conclusions

Al llarg del segle xx la masia va perdre la seva funció com a centre de l'explotació agropecuària.

Cap a finals del segle xx va anar recuperant funcionalitat, orientant-se bàsicament al turisme rural. Actualment la legislació permet més usos a les masies per no perdre patrimoni arquitectònic. Tot i així, la legislació en aquesta matèria va encara per darrere de la realitat, i la posada en marxa dels instruments de planejament, com és el catàleg de masies, pateix un decalatge important.

És evident que activitats com el turisme rural necessiten un entorn natural i agrari de qualitat perquè tinguin sentit. Per tant, l'activitat turística ha d'estar lligada al mateix territori, i ha de possibilitar el creixement de les activitats agroramaderes. El primer sense el segon no tindria cap sentit. Des del punt de vista del sector agrari, el més positiu seria que aquesta activitat turística fos un complement a l'explotació. Que el visitant pogués gaudir durant uns quants dies de l'estil de vida i les activitats que es duen a terme en l'entorn on se situa l'allotjament de turisme rural, a més de tenir l'oportunitat de conèixer i consumir productes locals i de proximitat, que es produeixen i elaboren en l'explotació que es visita o en explotacions properes.

Si les activitats que es duen a terme en l'espai productiu estan completament deslligades d'aquest entorn,

deixem de percebre'l com un espai amb valor productiu i, per tant, les activitats que hi tenen lloc deixen d'ésser considerades necessàries. Això té com a conseqüència la regulació d'esquena al sector agrari i la proliferació de conflictes per confluència d'interessos diversos.

No es posa en dubte que el coneixement per part de la societat anomenada urbana dels entorns rurals pot ajudar a mantenir-los, però es considera important que l'aproximació cap a aquest entorn, per mitjà del seu patrimoni arquitectònic es faci des del respecte al sector productiu agrari i, en la mesura del que sigui possible, que sigui indestruïble una cosa de l'altra.

És el marc de la nova legislació territorial i urbanística el que ha de propiciar els instruments necessaris perquè aquest equilibri sigui possible. En aquest sentit, la redacció d'una nova llei de territori és una oportunitat única, com també ho és la redacció d'una llei d'espais agraris.

Bibliografia

AA.VV. (2005). *Estudis de necessitats i mecanismes pel foment de la formació contínua en els àmbits de l'agroturisme, l'artesanía alimentària i l'agricultura ecològica*. Unió de Pagesos.

AA.VV. (2006). *Agroturisme i turisme Rural. Conclusions del grup de treball*. Congrés del Món Rural.

AA.VV. (2009). *Directrius de contingut per al Catàleg de masies i cases rurals*. PTOPI i Associació Catalana de Municipis.

Aldomà i Buixadé, I. et al. (2009). *Atles de la nova ruralitat*. Fundació del Món Rural.

Cànovas, G. et al. (2005). "Turismo rural en Catalunya: condicionantes de la oferta i la demanda". A: *Investigaciones Geográficas*, 37, p. 5-26. Institut Universitari de Geografia i Universitat d'Alacant.

Esteve Palós, A.; Valls Fígols, M. (2010). "Masos, masies i cases de pagès a la Catalunya de 1860: una anàlisi espacial". A: *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 69, p. 97-112.

Llei 2/2002, de 14 de març, d'urbanisme

Llei 3/2012, del 22 de febrer, de modificació del Text refós de la Llei d'urbanisme, aprovat pel Decret legislatiu 1/2010, del 3 d'agost.

Decret 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el reglament de la Llei d'urbanisme.

Decret 159/2012, de 20 de novembre, d'establiments

d'allotjament turístic i d'habitatges d'ús turístic.

Oferta municipal d'establiments turístics. Generalitat de Catalunya.

<http://aplicacionsemo.gencat.cat/omet/AppJava/l/llistatTurisme.jsp?pst=3&lq=>>

Agraïments

Eva Morera. Equip Tècnic Sindical. Unió de Pagesos.

Júlia Trías. Departament de Territori i Sostenibilitat.